د اتمان خېل قبیلې لنډه پېژندګلو

Ketabton.com

سکالر:
طارق حسین

نګران:
ډاکټر مظهر احمد

پښتو او د شرقي ژبو څانګه ملاکنډ پوهنتون

سیشن ۲۰۲۲-۲۰۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتمان خیل د پښتون قام یوه لویه قبیله ده. اتمان خیل هم لکه د نورو پښتنو تورزن، پیاوړي ، توریالي او خواري کښ خلک دي. اتمان خیل زیاتر د دنګو دنګو غرونو په لمنو کښې میشت دي دې سره سره په سمیزو سیمو کښې هم د اتمان خیلو لویه شمیره پرته ده. اتمان خیلو ډېر ملي اتلان او نور ډېر د کار خلک پیدا کړي دي او په تاریخ کښې یې ځانته یو غوره مقام موندلای دي.

د اتمـان خیلـو دنـګ دنـګ قدنونـه، خـاکي مخونـه، هجري ډبي، دودنـه دستورونه، ناستې ولاړي، لرغونې لارې چارې د دوي لهجې، د خیل خانیو نومونه د لرغنتوب او پیاوړتوب علایم لري. بهادر شاه ظفر کاکا خیل په اتمان خیلو د هیروډټس او د فلـپ باچـا ذوي سـکندر د دور د اسـاکیني Asskenoi, Accacini قیـاس کـوي ښاغلے بهادر شاه ظفر کاکا خیل صیب پښتا د تاریخ په رڼا کښې لیکي.

"د سکندر د حملې په وخت دریمه قبیله د اساکیني په لفظ ضبط ده دا خلک د سکندر د حملي په وخت د تالاش د کڅۍ نه واخله تر بونیر پوري په ټوله علاقه کښې میشته وو. دا لفظ اساکیني هم په څه نه شکل کښې د اس سره تعلق ساتي یعني څه رنګه چې اوستایې ژبه کښې اس" ته اسپا" وئیلے شي دغه رنګ په سنسکرت کښې اس ته اسوا" وئیلے شي د اسواکا" په نامه په مهابهارت کښې هم ځنې قبائیل ذکر دیچې د هند په لري اطرافو کښې د شمال مغربي علاقو کښې استوګن وو امکان لري چې لفظ اسواکا به په مقمي ژبه کښې په اسواکا بدل شوے وي او دغه لفظ (اساکا) به یونیانو د خپلې لهجے مطابق اساکیني کښې ضبط کړے وي"[1]

هم دغه لیکوال وړاندي لیکي:

"اوس که چیري دا قیاس قابل تسلیم وي چې اسیاسي او ګوري هغه خلک وو چې د شجره نویسو له خوا په یوسفزي او غوریاخیلو یاد شوي دي نو دا اساکیني څوک وو؟ زما قیاس دا هغه خلک دي چې د دوي اخلاف د شجره نویسو له خواه په اتمان خیل، سواتیان، ګدون یا جدون په نومونو ذکر شوي دي د سکندر د زماني چې کوم علاقو کښې ګوري او اساکیني قبایل اباد وو په هغه کښې د سکندر د زماني اسپاسي په هغه کښې د ننۍ زماني یوسفزي اباد دي"[2]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د کاکاخیل د قیاس په جایز اتفاق ومنل شي نو د اساکیني علاقو کښې اوس هم اتمان خیل اباد دي او د اتمان خیلو په اویو دولس یا اته خیل خانیو " کوم چې د اتمان بابا؟ اولاد نومیږې"

کښې ګوري لویه خیل خانه ده چې لاندي ډېرې څانګې لري او پنجکوړي ته سیلمه د دیر په پوله لوي جایداد لري. داسې د اتمان خیلو څانګي "د اتمان بابا؟ اولاد " نومونه هم د لرغونتیا علایم لري لکه ماندل ـMandal ، شموذي ، Shamozi، علیزي ـ ALizi، متکي ـMatakki ـ ، پیغوذي یا پیغزي ـpeghozi ، اصیل ـ Asil ، بیمري ـ Bimariـ بټکور یا بټ خیلButkor ـ ګوري ـGwari ـ ، سانیزي یا سنیزي ـ Sanezi ټاکورTakwar ـ استاندار ـ Asatanadar ـ سمیل زي یا اسماعیلزي چې پکښې ټاکور او منـــدن هـــم راځـــي. مســـټر هنـــري والټـــر بیلـــو پـــه خپـــل کتـــاب "an inquiry to the ethnography of afghanistan" کښې لیکي:

ژباړه:

" د اشنغر د السوالی د داودزو سره سیلمه د مومندو یوه بله څانګه ده او له هغې په خوا کښې اتمان خیل یا تمان خیل دي دوي د پورته ذکر شوو څخه خواره توپیر لري. دوي د سوات سیند دواړو غاړو ته د کیمور څخه تر خانوړي پوري غونډې نیولي او د رانیزو او مومندو د غرونو په غونډیو کښې موقعیت لري. ویل کیږي چې دوي د غور هیواد څخه راوړل شوي او دلته د یوولسمې پیړۍ په لومړیو کښې د سلطان محمود غزني لخوا د نظامي کالونۍ په توګه ځاي شوي. دوي د هیروډټس د دور د اتاي Utoi نمایندګي کوي"[3]

دغه پورته اقتباسات د مذکوره لیکوالانو مخ په وړاندي ډاکټر بشري خاتو په تاریخ صوابۍ کښې او څه نورو لیکوالانو هم وخت په وخت رانقل کړي. اتمان utman یا تمان Taman لفظ د کومه راغلو؟ او څومره لرغونیا لري؟ د خیل لاحقه کله او څنګه دوي سره ولګیدله؟ دغه ځانله یوه بیله څېړنه او زیار غواړي . ځکه چې د اتمان خیلو څه مشران ځانونه په تمان خیل Tamankhel نوموي او ځنې یې کره بره اتمان خیل utmankhelوائي او هم دغه ډول ځنو تاریخونو کښې په دواړو نامو دوي نومول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي. خوشحال بابا هم د پښتنو خزو د خویو خصلتونو د بیان په اړوند یو شعر کښې وئیلے چې دغه ښاغلي جمیل یوسفزي خپل تصنیف کښې کوډ کړے دې لیکي

"په اړهنګ بړهنګ* کښې هم شته اتمان خیلي د سړیو په جامو جامو ریمني ارهنګ برنګ د اتمان خیلو د باجوړ سیمه ارنگ اتمان خیلوں ہی کے پاس ہے آج کل کی تقسیم کے مطابق دریائے سوات کے شمال مغرب میں آتا ہے اور یہ باجوڑ کا علاقہ محسوب ہوتا ہے درمیان میں دریائے سوات بہتا ہے تحصیل اتمان خیل سے بالکل متصل ارنگ برنگ کا علاقہ ہے اس شعر سے واضح ہوتا ہے کہ 1669 ع کے لگ بگ اتمان خیل ادھر ہی تھے جدھر حال بسر نظر آتے ہیں"[4]

د پښتنو په معلوم تاریخ کښې اتمان خیل کرلاني یاد دي په دغه لړ کښې ښاغلے اولف کیرو "The pathans" کښې لیکي:

"که د کرلانی کورنۍ کرښه په زیر سره وګورو نو داسې نتیجه اخلو چې ټولې مشهورې قبیلې په کرلانۍ پورې تړلې دي چې د دولتو بیل شوي او ازاد پاتې شوې دي داو طلب او اجیرو سپاهانو یې تاریخي شهرت تر لاسه کړے دے چې د افغان په نامه یادیدل. ارمړ د دوي په شجره کښې داسې بیان شوي چې توي شوي او د افغانیت ادعا نه لري"[5]

هم دا ښاغلے وړاندې د وزیرستان په بیان کښې لیکي:

"...دوي ټول کرلاني دي او زمونږ د کلاس د مخې دوي افغانان نه بلکښې خالص پښتانه دي داسې یوه کمزورې پخوانۍ کیسه شته چې کرلاني د ترکستان د مینځ نه راغلي دي خو دا تیورې لکه د نورو تیورو پشان د پښتنو د اصل په حقله موجودې ' یوه ضعیفه تیورې ده او اعتبار نه لري. دا چې کرلاني دي او د غرونو خلک دلته کرلاني دي داسې ښایي چې خالص او تر ټولو لرغوني خلک هم دا خلک دي."[6]

دلته نتیجه په دې تمامیږي چې اتمان خیل په کرلان نامه پورې منسوب دي او د غرونو او سمو لرغوني خلک دي. ښاغلے ډاکټر لطیف یاد په خپل کتاب پښتنې قبیلې وپیژنۍ کښې د دودیز او روایتي تاریخ په بنسټ لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمانخیل دپښتونخوا یوه مشهوره قبیله ده چې د پښتنو په کرلاني ګروپ کښې شامل دي او دوي ته ددوي دپلار اتمان بابادنوم په وجه اتمانخیل وایي ۰ اتمانخیل په یوه وا حده سیمه کښې استوګنه لري خو په درې اداري وا حدونو یعنې باجوړ ایجنسی، مو مندو ایجنسی او ملکنډ ایجنسی پورې اړه لري."[7]

وړاندې لیکي:

"اتمانخیل د څوارلسمې عیسوي پېړۍ په پیل کښې د یوسفزیو قبیلې په ګډون د ټانګ او ګومل د غرونو نه غرونو نه دکابل او ننګر هار له لارې پېښور ته لاړل او له هغه ځایه په دوابه او اشنغر کښې د یوسفزیو سره یو ځاي په غم او ښادۍ کښې شریک شول ۰کله چې د دلازاکو ، یوسفزیو او نورو قبیلو تر مینځ د لنګر کوټ په میره یا ګړي کپوره کښې جګړه پېښه شوه ،نو په دغه وخت کښې دغه قبیله سره له دې چې دلازاک د دوي سره د قبیلوي خپلوۍ له کبله نږدې و د یو سفزیو پر خوا ودریدل او په دې توګه یې دلازاکو ته ماتې ورکړه ،خو یو سفزیو ددوي سره کشو مشه ښېګڼه و نکړه ۰ وروسته اتمانخیل له هغه ځایه تېراه ته ولېږدېدل او کله یې چې له هغه ځایه هم لاسونه لنډ شول نو بیا د اړنګ برنګ سیمې ته لاړل چې لا تر او سه هم په همدې سیمې کښې مېشته دي ۰ د اتمانخیلو سیمه په عمومي ډول غرنۍ ده چې د لویششو او کوچنیو درو نه جوړه شوې ده چې واړه(کوچني) سینډونه یې دسوات په سیند کښې چې په دغه سیمه کښې د ابازو په سیند مشهور دي توئیږي ۰ ددوي د سیمې شمال ته د باجوړ سیند بهیږي چې تر کلاني او اتمانخیل سره جلاکوي ۰ داتمانخیلو هغه سیمه چې په ملکنډ ایجنسۍ پورې اړه لري د سوات د سیند له خوا خړوبیږي ۰ .... د اتمان خیلو مشهور کلي ، خرکي، میاه خان، سنګاو، پیپل، کوهې برمول دي"[8]

د ډاکټر لطیف یاد صیب لیک لکه چې وړاندي ووئیل شو په دودیز تاریخ او ابتدائې معلوماتو پوري اړه لري، بشپړه څېړنه نه ده.د اتمان خیلو په لړ کښې کره ، سمه، او واضحه څېړنه نه ده شوي. دغه د باجوړ، مومند، او ملاکنډ پورې خوره وره جغرافیه معلومیږي چې د اتمان خیلو بنیادي ټاټوبے دے. خو اتمان خیل د دغه نه پرته په افغانستان کښې په ګڼ شمیر ولایتونو کښې اباد دي یواځې د کابل فرزې اولسوالي کښې اتیا سلنه اتمان خیل اباد دي ـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه فرزي اولسوالي ته د مروري السوالي څخه دغه خلک کوچیدلي هم دغسي بغلان قله ګی اولسوالي کښې یولس سوه کوره د دوي شمیر شته د دغه نه پرته پروان، ننګرهار او شاوخوا اتلس ولایتونو کښې اتمان خیلو لوي تعداد ځاي په ځاي شتون لري. دافغانستان نه علاوه د هندوستان په رام پور، بهار، لدیانه، حیدراباد، کلکته او نورو ځایونو کښې هم د اتمان خیلو شتون لکه د نورو پښتنو شته په دغه اړه سیال مومند د پښتنو قبیلو شجري کښې لیکي.

"په ۱۹۴۰ع کښ بهار ـ بنګال کښ د دریو لکهو نه ډیر پښتانه اوسیدل چې د هغوی اهم مرکزونه پټنه ، بردوان ، او ډهاکه ؤ او په کلکته کښ شاوخوا پنځلس زره پښتانه استوګن ؤ په کلکته کښ دغه پښتانه یوسفزي، اتمان خیل او پني ؤ"[9]

اوریجن اینډ هسټري آف انډس 900 BC to 1947 د لدیانه ضلعي په بیان کښې لیکي.

Ludiana District The following pathans tribes are represented in this district; balozai, tarban, barakzai, daudzai, gilzai , Gori, Tamankhel, yusafzai, ,janzai. Besides their own woman the will marry among chohan, mujis and behues but will not give their daughters in marriage to them. Pathans numbers are 3939 they are mostly refuges from kabul living in ludiana town but an anciaent colony of them hold land in bahwalpur.

ژباړه:

"دې ضلعه کښې لاندینی پښتني قبیلي ژوند کوي بلوزی، ترین، بارک زي، داود زي، ګوري، اتمان خیل، یوسف زي، جت ري. دا خلک د خپلو په نسبت په چوهانو، مجوسیانو او بیوو کښې ودونه کوي. لیکن ولي خپلي لوڼه دوي ته نه نکاح کوي د پښتنو تعداد ۳۹۳۹ پوري دي دوي اکثریت د کابل څخه کوچیدلي لیکن د دوي لرغوني کالونی د بهاولپور زمکي دي."[10]

د دغه نه علاوه کوزې پښتونخوا په ډیرو ولایتونو کښې د اتمان خیلو لویه شمیره شته یواځي د کوز دیر اولسوالي کښې شاو خوا څلویښت سلنه نه زیات اتمان خیل شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي بر دير، سوات، مردان، اشنغر، صوابۍ، پېښور ، ضلع اورکزی او ضلع لور لايې بلوچستان پوري خواره واره په زرونو تعداد کښې شته. دغه ټولو احاطه کول دې محدود ليک کښې يو څه مشکل کار دي دغه کښې د څه په حقله به ليک مخ په وړاندي بوځو لکه د صوابۍ د اتمان خيلو په حقله ښاغلی جميل يوسفزے صيب ليکي:

"اب اتمان خيل مندڑ اتمان خيل مندڑنامے کا حصہ بن گئے ہیں. ضلع صوابئ کے تحصیل رزڑ میں اتمان خیل ملکیتی رقبہ رکھتے ہیں معلم نہیں کہ تحصیل رزڑ کے اتمان خیل کسي واقعے کے نتیجے میں آئے ہیں. اولاد رزڑ کے ساتھ تقسیم میں سبب رشتہ داري، محال، نورا خیل کا حصہ بنے صوابئ میں اتمان خیل تپہ اتمان صوابئ سے کہیں بڑھ کر ہیں."[11]

هم په دغه ډول د مردان د اتمان خيلو په اړوند تحقيق د لوي زيار متقاضي دي لکه چې د مخه ووئيل شو د اتمان خيلو لويه ابادي په خرکي، مياه خان، سنګاو، پيپل، کوهي برمول کښې او ورسره نورو سيمو کښې پرته ده. دغه پراخه سيمه ده او لويه رقبه لري اتمان خيل په کښې د ملکيت په حساب د شيخ ملي د ويش نه وړاندي اباد دي. دغه سيمه د کاڼي دوري نه واخله تر دې دمه لوي تاريخ لري د خوشحال خان خټک په دغه سيمه کښې قيام هم کړي وو شعرونه يې ليکلي او دغه کښې يې د دغه سيمي يادونه هم کړي لکه چي ليکي:

زما ژبه نه ده اور ده
ګذارونه د ټوپک کا

خوشحال ناست په برمول دي
ارمانونه د اټک کا"[12]

هم دغه شان دغه مشهوره قصيده د برمول په مقام خپل قيام دوران کښې ۱۰۸۶ کښې ليکلي وه اخيرې شعر کښې د برمول يادونه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیـــــا لـــــه کـــــومې راپیـــــدا شـــــو دا بهـــــار
چـــې وطـــن د پښـــتنو یـــې کړلـــو ګلـــزار

د دریمـــــي خـــــور اول کـــــال د عفـــــو وو
مـــا چـــې ووې برمـــول کښـــې دا اشـــعار"[13]

هم په دغه اړه ښاغلی جمیل یوسفزی د اتمان خیل د بیان په لړ کښې په خپل کتاب "مملکت یوسفزئ کے قبائل" کي لیکي

"دراصل ان دو وادیوں کے شمال میں دریائے سوات دشوار گزار گھاٹیوں میں سے بہتا ہے. جبکہ جنوب مشرق سے بھي اس وادي میں بھي اس وادي کو مسخر کرنا مشکل تھا. اکبري یلغاریں ان وادیوں کي چھٹانوں سے ٹکرا کر پسپا ہوئي تھیں. نا قابل تسخیر ہونے کي وجہ سے یہ وادیاں ہمیشہ ان مخالف لوگوں کیلئے پناہ گاہیں رہي تھي. یہي حال کا ٹلنگ کے اتمان خیر ملوں کا بھي تھا. خوشحال خان خٹک کے قید وبند کے زمانے میں ان کا گھرانہ موضع "سنگاو" میں پناہ لینے پر مجبور ہو گیا تھا خود خوشحال خان برمول (اتمان خیل) میں کئي ماہ قیام پذیر رہا تھا یہ واقعات 1669 ع سے پہلے کے ہے. پھر خوشحال خان خٹک کا قیام 1669 ع میں دورہ سوات کے دوران اس علاقے میں رہا. اور بقول رحیم شاہ رحیم خوشحال خان اور میاں ملانور کا مشہور مناظرہ اتمان خیل کے موضوع پیپل ہي میں ہوا تھا

دغـــــه کلـــــے کـــــه پیپـــــل نـــــه لا بـــــل وي
بیـــــا ممکنـــــه ده چـــــې کلـــــے د پیپـــــل وي"

ژباړه:

"په حقیقت کښې د دې دوو وادیانو شمال ته د سوات سیند له سختو کنډو څخه تیریږي، په داسې حال کښې چې له جنوب ختیځ څخه د دې درو فتح کول هم ستونزمن وو، د اکبر باچا حملې هم دې غرونو څخه د ټکر په نتیجه کښې تمبیدلې. د ناممکن تسخیر له وجې دا درې تل د دې دښمنانو مخالفو لپاره د پناه ځایونه وو. دغه حال د کاټلنګ د اتمان خیلو هم وو .د خوشحال خان خټک د بند په موده کښې د هغه کورنۍ د سنګاو په کلي کښې پنا اخیستو ته اړ شوه، خوشحال خان پخپله په برمول (اتمان خیلو) کښې څو میاشتې پاتې شو.دا پیښې د 1669 نه مخکښې شوي دي. خوشحال خان خټک په 1669 کښې سوات ته د سفر پر مهال په دې سیمه کښې پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو، د رحیم شاه په وینا، رحیم خوشحال خان او میا ملا نور مشهوره منظره هم دې د اتمان خېلو په ځای پیپل" کښې شوي وه دغه کلے که پیپل نه وي لا بل وي بیا ممکنه ده چې کلے د پیپل وي."[14]

فرنګي دوره کښې هم دغه کلي تاریخ کښې ژوندي پاتي شوي او د استعمار خلاف یې لوي مزاحمت کړي فرنګیانو ۱۸۶۹، ۱۸۶۶ کښې په دغه سیمو بریدونه کړي وو په ۱۸۶۶ کښې دغه کلي په هتیانو نړولې او سیزلي وو چې ورستیو بیا اباد شو. هم په دغه ډول د لورلاي اتمان خیل چې لوي تاریخي حیثیت لري په کاکړو کښې یې ګډون شوے حال دا دي چې دغه کرلاني دي او په دغه اولسوالي کښې اویا سلنه اباد دي. د لورلائي ارسلا خان اتمان خیل د ازادۍ لوي مبارز پاتي شوي دي. هم دغه شان د ضلع اورکزئ اتمان خیل چې د تاریخ په اوږدو کښې یې فعال او متحرک کردار لوبولے دي او خپل تاریخ یې د فرنګي دوري پوري ژوندي ساتلے د فرنګو خلاف د دوي مزاحمتونه خپله د فرنګو په کتابونو، ملیټري رپورټونو او ټیلي ګرافو کښې محفوظ دي. دغه خلک د باجوړ اتمان خیلو سره نسلي تعلق لري په اورکزو کښې میشت دي د افضل خان خټک، تاریخ مرصع د مخه اتمان خیل تیراه کښې دغه وخت اباد وو چې د پیر روښان دوره کښې د یو څه حالاتو او وجوهاتو له وجي یې تیرا پریخوه او دې سیمو ته راغلل خو ولې اوس هم اورکزو کښې اتمان خیل په ټانډا، بانډا او نورو سیمو کښې په لویه کچه اباد دي. دغه مذکور د اورکزو او لورلایي اتمان خیل د دیر، باجوړ، ملاکنډ د اتمان خیلو تنظیمي غونډو کښې ګډون کوي او د نسلي ربط تسلسل ژوندے ساتي.

هم دغه ډول دیر په اتمان خیلو شته مند دے خو دیر ته د اتمان خیلو راتګ کله؟ او څنګ راغلي؟ د تاریخ په څپو نه دي خوندي کړي شوي او چې کوم تاریخونه د دیر په حقله لیکل شوي د اتمان خیلو په اړوند ضعیف او کمزوري نظر لري د دې وجوهات دا کښېدے شي چې اتمان خیل 'خانان نه لري او دیر د خانۍ په ولقه کښې مزل کړي دویم د اتمان خیلو او یوسفزو قبائیلي اتحاد تیر شوي دغه وجه هم د راتګ کیدي شي او یو څه شمیر دې پله کوچیدلي وي دریم د "خیل" لاحقه د اتمان یا تمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره لګيدلي نو د تاريخ نه نابلده يې د قبيلې پر ځاي يوه وړه خيل خانه ګڼي او د تاريخي چوکاټه يې بهر ساتلي . حال دا دي چې بيلا بيل ښاخونه اباد دي دير کښې روغ روغ کلي د اتمان خيلو اباد دي يواځې تحصيل بانډګۍ تالاش کښې لس اتيا سلنه اتمان خيل دي د فرنګي دوره کښې ۱۸۹۵ شاوخوا د هغوي په مليټري رپورټونو کښې د اتمان خيلو دير کښې شتون په اړوند سرسري او محدود معلومات شته د بيلګي په توګه زما د نيکنۍ کلي په حقله ۱۹۰۶ يو ريپورټ کښې ليک دي.

> MANUGAI An utman khel village of 12 houses near the hamlet of mali and markhani on the hill to the north coast of rabat near the mouth of the valley some: 10 Acres are Terraced on hill side 60 Cattle and 120 sheep and goats. The hill is doted with fire trees. Grazing good and plentful: the malak in 1895 named nurbaz(burton).[15]

ژباړه:

د اتمان خيلو د دولسو کورونو کلي د رباط شمال اړخ نه د غونډۍ په لمنو کښې د مالۍ او مرخنۍ په غاړه غرونو ته نزدي اباد دي شاوخوا لس جريبه زمکه لري او غرونه يې د ديار د ونو ډک دي. ۶۰ څاروي/ غواګاني او ۱۲۰ وانښه ګياه په کښې ډيره ده ملک ۱۸۹۵ کښې نورباز وو. (برټن) د دې پرته نور مثالونه په تيمرګره کښې مدفون ماندل طالبيګ کور سره نسلي تعلق لرونکي شيخ عبدالرحيم بابا تور بابا" چې نن سبا يې پوره شيخانو دره اولاد کښې راځې او د ده ورور د مورنۍ شيخ عنايت الله " تور بابا" او تالاش بانډګۍ کښې مدفون شيخ حميدالله تور بابا، او ظلم کښې مدفون توربابا چې د شيخ عبدالرفيق په نوم ياديدلو په شکل کښې شته دغه کلهم شيخان نوميږي چې د پنځم ورور شيخ اداد توربابا کوم چې قذافي ګردۍ کښې مدفون دي د شيخ محمد توربابا په اولاد کښې راځې. د دير سره لګيدلو سنګرونو د کيمور په لمنو کښې پراته د باجوړ اتمان خيل هم لويه شميره او رقبه لري. د باجوړ اتمان خيل د رود " سيند" نه ديخوا او څه کلي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکندرو، قزافي، دواوو او نور... د رود نه اخوا دواړو غاړو ته اباد دي.
ښاغلے انور نګار په خپل تصنيف تراشلي ټکي" کښې د انتظامي د سرخط لاندي ليکي.

"په باجوړ ، مومند او ملاکنډ منطقه کښې پراته دي خو غير منطقي انتظامي وېش له امله د سرکار له اړخه د ورکړي شوو اسانتياو نه ګټه نشې پورته کولے. د مثال په توګه عليزي سيمه د ښار تحصيل برخه ګرځولي شوي ده چرته چې د باثره خانانو او سرمايه داري طبقې مخې ته د وړو بوټو پشان د غټو ونو د لاندي مخ په پورته نه شي تللے هم دا رنګه د ماندل سيمه او بر ترخ سيمي په غير منطقي ډول د سلارزي په تحصيل کښې ورګډ کړي شوي دي چې په نتيجه کښې يې استحصال رسيدلاي دے د برنګ سيمه د ډويژن په لحاظ د ناواګی د ډويژن برخه ده چيرته چې د دوي د هغه ځاي د خانانو ملکانو نه خپل حق نه شي تر لاسه کولاي. د دې ناروا وېش نتيجه ده چې د باجوړ په شپږو کالجونو کښې د اتمان خيلو په خاوره يو کالج هم جوړ نه دے دغه حالات د لارو، روغتونونو او نورو اسانتياو هم دي."[16]

هم دا ښاغلے د سياسي ويش د سر خط لاندي ليکي:

"د بده مرغه په ټوله اتمان خيل منطقه کښې عموما او خصوصا په باجوړ کښې سياسي ويش د دوي د پرمختګ په لار کښې غټ خنډ دے د ټاکنو د کميشن د زوړ ويش تر مخه اين اي ۴۴ حلقه کښې د سلارزي سره اتمان خيل تړل شوي چې سياسي وحدت يې تار تار دي د کميشن د نوو ټاکنو حلقه بندی تر مخه دا سياسي ويش يو بل تاريخي ظلم شوي دے چې باجوړ ته د دريمې حلقي ورکولو باوجود اتمان خيلو ته د هغوي جغرافيائې او شمېر په رڼا کښې ځانله سيټ ور نه کړي شو بلکښې د دوي د باجوړ په دريو بيل بيل حلقو کښې ويشل شو."[17]

څنګه چې ښاغلي نګار صيب کومه نکتې په ګوته کړي دغه قيصه د اتمان خيلو سره په هر ځاي کښې شوي نو هم دغه خلکو چې لږ لاس غوړ شوي د خپلو سيمو نه په هجرت مجبور شوي او سره د لوي تعداد او جغرافايې اوس هم په لويه غريبه قبيله ياديږي.

د باجوړ اتمان خيلو د بابر د وخت نه واخله تر سکھ فرنګ دوري پوري د ټولو استعماري قوتونو خلاف مړانه ښکاره کړي او د خپل وطن دفاع يې کړي د فرنګو سره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي نخښتې د تاريخ غوره بابونه دي. کله چې فرنکو په دې خاوره مقاومت وکړ د باجوړ اتمان خيلو کلکه دفاع وکړه د دوي د ناوې ډنډ، ګجرو ګهرۍ، چارسدي، پړانګ غار او ميچنۍ غزاګانو کښې شرکت تاريخ خوندي ساتلي دي کله چې د کجورۍ، برنګ، ارنګ نارنج په سيمو د فرنګ له خوا هوايي ځواکونو د جهازونو ځخه بمباري وکړه نو دغه چاربيته منظر ته راغله:

جازونه راله لس
ګولۍ ولې په خړس

هغه سړي نر دي
چې ځان بچ کړي

کور په کور
نارنج يې کړو نسکور

دغه پيښې د کال ۱۹۳۰-۱۹۳۹ دي دغه فرنګو په خپل ريپورټ The Royal Airforce 'An ancyclopdia of the inter war year 1930-1939 " **کښې په دې ډول ليکلي:**

> "The bombing raid on the 17th August were carried out against the villages in Arang Valley in utmankhel country. This time Flying officer Wheeler Returend from the raid with engine trouble [the squadron had wapitis for little more than one year"[18]

ژباړه "

د اګست په ۱۷مه د هيواد په اتمانخيلو کښې د ارګ په دره کښې په کليو بمباري ترسره شوه. دا ځل د فلاينګ افسر ويلر د انجن د ستونزو سره د بريد ځخه بيرته راستون شو I سکواډرن د يو کال ځخه لږ ځه ډير ويپټس درلود.

Raado

(c) ketabton.com: The Digital Library

باجوړ یو اهم جنګي مرکز پاتي شوي يواځې کاکاجي صنوبر حسين مومند د اتمان خيلو په سوال قلعه کښې د ملک محمد عمر سره اتلس کلونه تير کړي وو او د دې ځائے نه به د فرنګو خلاف وسله والي مبارزي کيدلي سبهاش چندر بوس هم دې ځائے ته تګ کړي وو چې بيا د دې نه افغانستان ته وليږل شو. عمراخان جندولي چې کله د جندول نه شړونکي شو نو هم د متکي اتمان خيلو سره يې پناه اخستلي وه په دغه حقله ډاکټر خالق زيار دا خاوره دا خلک کښې ليکي:

"دلته بايد باجوړ د حالاتو ذکر وشي ځکه چې د فيض طلب خان ځوک چې په امبيله کښې زمونږ خلاف جنګيدلے وو دغسې عمراخان هم په دې دور کښې منظر ته راغې دې د امان خان دويم ذوې وو او محمد زمان خان د ده مشر ورور وو ځوک چې د پلار د مرګ نه پس د باړوړې خان جوړ شو عمراخان د خپل ورور محمد شاه خان سره يو ځاي چې کله د مشر ورور د لاسه د جندول نه شړونکي شو نو د متکي اتمان خيلو سره يې پناه واخستله هغه دغه وخت درويشت کلن وو"[19]

داسې ويل کيږي چې د عمراخان مور اتمان خيله وه نو هم په دغه وجه ورته پناه ورکړي شوي وه. هم داسي سرتور فقير، هډې ملا، مانکي پير ، علينګار فقير او نورو مذهبي خلکو دلته پناه اخستلي او مبارزي کړي دي. باجوړ اتمان خيلو خدائې خدمت تحريک هم ژوندي ساتلي باچا خان د اګري په لار دلته وفدونه ليګلي دې خاورې د پښتون وطن په هره موقعه مرسته کړي. باجوړ اتمان خيلو د شالم بابا شموذی، شيهشن بابا استاندار، مياه عمر بابا، ملک محمد عمر شموذی، ميا شاجهان شهيد شموذی، ملک نورمحمد خان، اخوند صوفي عبدالرحمان باجوړے شموذی سرکاني خيل، مولانا عبدالمجيد افغاني عليزی اتمان خيل ، غازي ميردل خان شهيد برنګ اتمان خيل او نور د کار خلک پيدا کړي دي. هم دغه ډول د ملاکنډ سيمې اتمان خيلو د فرنګو په خلاف يو شمير غزاګاني کړي دي د ورتير، بره، کوټ ، ټوټی، ورتير، هريانکوټ، اګره ، سمه رانيزی او نورو اتمان خيلو خپل تاريخ روښانه ساتلے دے. دا تاريخي سيمې دي.

ښاغلي جميل يوسفزے په خپل کتاب "مملکت يوسفزی کے قبائل" کښې ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمان خیل کا جکاؤ منداڑ نامه کي طرف زیاده تھا. تحریک روشنائیہ منداڑ نامه میں زیاده مقبول تھي. اس اتمان خیل قبائل نے بھي اس تحریک کو خوش آمدید کہا تھا. بایزید انصاري خود ٹوٹئ اتمان خیل گیا تھا. جلال الدین عرف جلاله منداڑ نامے کے موقع غلاماں میں چند عرصه مقیم رہا. یہاں وہ اپنے کھوئے ہوئے ساتھیوں کو اکھٹا کر کے ٹوٹئ روانه ہوا گویا ٹوٹئ اس کي دوسري پناه گاه تھي یه واقعات ۱۵۶۹ کے ہیں"[20]

ژباړه:

د اتمان خیلو لیوالتیا د منډړ نامې پله زیاته وه. تحریک روشنائي په منډړ نامه کښې زیات مقبول وو. په دغه اتمان خیلو هم دغه تحریک ته هرکلے وئیلے وو جلال الدین عرف جلاله منډړنامه موقع غلاماں کښې څه ورځې مقیم وو دلته نه هغه خپل ورک شوي ملګري یو کړل او ټوټۍ ته روان شو ګویا ټوټۍ د دوي دویم د پناه ځائے وه -

هم دغه سیمو ته شیخ خلیل ګل عرف زمرے بابا د کاکاخیلو نفوذ په وخت کښې کوچ کړے وو ښاغلے سید سیاح الدین کاکاخیل د شیخ رحم کار تذکره کښې لیکي

"شیخ خلیل گل بمعروف از مرے بابا آپ شیخ رحیم کار ہی کی حیات میں اس علاقه اس علاقه ٹوٹئ علاقه اتمان خیل (یاغستان) کي طرف تشریف لے گئے تھے"[21]

دې ځاي اتمان خیلو یوه غزا کښې د ملاکنډ پولیټیکل ایجنټ "لیزلے ویلئیم بیسټ عرف ډینګ فرنګے هم وژلے وو په دغه حقله ښاغلے امجد علي اتمان خیل د

Leslie William Hazlitt Duncan Best, O.B.E M.C who was killed in action at Malakand Agency. Best (1896-1935) was a private secretary in Indian Civil Service. Recipient of "Order of the British Empire" and "Military Cross".

د معلوماتو په بنیاد د دغه فرینګي د قبر کوم چې ګورا قبرستان کښې دے او نورو معلوماتو په حقله لیکي:

"ایک قبر ایک کہاني.. یه قبر گورا قبرستان تہکال پشاور میں ملاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ میجر لیزلے ولئیم ہزلٹ ڈنکن بیسٹ کي ہے. جسے آگره گاؤں ملاکنڈ ایجنسي میں قبیله اُتمانخیل کي ذیلي شاخ شموزئي کے خلاف مُہم جوئي کے دوران اپني جان سے ہاتھ دُھونے پڑے.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۔۔۔مِسٹر ایل۔ڈبلیو۔ایچ۔ڈي بیسٹ Mr L.W.H.D.Best (Leslie William Hazlet Duncan Best)انڈین سول سروسز ICS سے تھے اور 07۔11۔1933 سے 11۔04۔1935 تک (اپنے موت کے دن تک) مالاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ رہے ہیں۔موت سے 10 دن پہلے اُس وقت کے ولي عہد ریاست سوات مرحوم ومغفور جہانزیب کواپنے ساتھ پشاور سے لے کر سوات آرہے تھے کہ راستے میں دَرگئ کے اُس پار فقیر النگر اور فورسز کے درمیان لڑائي کي خبر ملي۔مسٹر بیسٹ نے (یکم اپریل 1935) جہانزیب کو اپنے اسسٹنٹ کے ساتھ کیا اور کہا کہ ان کو سوات تک پہنچائیں اور خود فقیر النگر کے خلاف لڑائي میں حِصہ لینے کے لئے آگرہ چلے گئے جہاں اُن کو حادثاتي طور پر مارا گیا۔

یاد رہے کہ مسٹر بیسٹ سابقہ چیف کمیشنر (1925) سر نارمن بولٹن کے داماد تھے۔نارمن بولٹن کی اکلوتی بیٹی تھی."[22]

لنډه دا چې د ملاکنډ اتمان خیلو لکه د نورو پښتنو د وطن په خاوره ننګ کړي دي خاورې اتمان خیلو کښې د عبدالطیف آفندي او رحمت شاه سایل غوندي خلک پیدا کړي دا خاوره د تاریخ له رویه غني ده.

د ملاکنډ او باجوړ سره پیوست مومند ضلع کښې تحصیل امبار اتمان خیل او تحصیل پړانګ غار اتمان خیل هم د اتمان خیلو سیمه ده چې په کښې بټ خیل یا بټکور اتمان خیل او زیرک اتمان خیلو نه علاوه نور ښاخونه ژوند کوي دغه سیمې ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې د میک میهن او ریمزي ریپورټ دیر سوات او باجوړ بشمول اتمان خیل او سمه رانیزی " ژباړن ډاکټر خالق زیار "دا خاوره دا خلک" کښې په دغه اړوند لیکي:

"د اتمان خیلو د علاقې یوه وړه برخه د پیښور د ضلعي د انتظام لاندې ده. د دې برخې مشرق ته ټوټی شمال اړخ ته یې تر بازارکي پورې د سوات سیند جنوبي لوړه (Water Shed)د بازارکي نه ښکته مغرب خواته یې د سوات سیند بهیږي د دې سیمې خلکو ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې په دې علاقو کښې د میشته کیدو نه وړاندې دې خلکو د لوند خوړ شاوخوا علاقه نیولې وه کومه چې اوس د پیښور په ضلع کښې شامله ده."[23]

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې د پړانګ غار او امبار او ورسره په مومند ضلع کښې اباد اتمان خیل محنتي او تاريخي خلک دي د پړانګ غار غزاګاني، د اشنغر غزاګاني، ابازو، د میچنې او ناوې ډنډ په غزاګانو عبدالحلیم اثر افغاني په خپل تصنیف "زمونږ مجاهدین" کښې او محمد شفي صابر په تاريخ صوبه سرحد کښې او ورسره نورو په تفصیل سره نقل کړي دي او داسي معلومیږي چې اثر افغاني دغه معلومات د بیلابیل د فرنګو ریپورټونو، ټیلي ګرافو او نورو ریکارډونو نه رانقل کړي دي دلته تفصیلات د دې لیک تنګ چوکاټ کښې نقل کول ناممکن دي. سید احمد بریلوي یوه میاشت هم دغه پناه کښې د ملک لعل محمد پړانګ غاري سره تیره کړي وه .هم د دغه سیمو د امبار ګمبتې اتمان خیل ملک میر باز او ملک حکیم خان د اتمان خیلو سر لښکر ؤ او په کال ۱۹۰۶ کښ ئې په شبقدر کښ په فرنګو بریدونه کړي ؤ. هم دغسې مکرم خان ، ملک حاجي وصلي خان اتمان خیل، ملک میمون خان اتمان خیل او نور.. د دغه ځاي نامتو خلک تیر شوي دي. د دې ځائے خاوره تر نورو اتمان خیلو سیمو د کر کروندې په لحاظ شتمنه ده. په مجموعي ډول د اتمان خیلو د دغه ذکر شوي سیمو د معدنیاتو نه ډکي دي یواځې د برنګ د کرومایټ، نیپرائټ او ماربلو کانونه د ذکر وړ دي هم دغسې په دغه ذکر شوي سیمو کښې لرغوني اثار په لوي مقدار کښې موندلے شي په خصوصي توګه د کیمور لمنې او د خرکي، میاخان، سنګاو، پیپل، برمول او کوهي غرونه د دغه اثارو ډک دي. اتمان خیل فیور ډیموکریټیک خلک پاتي شوي دي دوي کښې خانان، نوابان نشته او هم د دیر، سوات، او باجوړ د خانانو، نوابونه د اغیز او اثر نه ازاد پاتي شوي دي. په دغه حقله ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک " کښې د حکومت نظام-د قبیلوې او عامو خلکو سره مربوط" د سرخط لاندي لیکي:

"په لومړي نظر کښې سړي ته دا حقیقت واضح شي چې په دې علاقه کښې د اقتدار څو منفرد شکلونه وجود لري چې د یو بل نه. نه یواځې دا چې د قبیلو په سویه توپیر لري بلکښې د قبیلي په بیلابیلو برخو کښې هم فرق لري. د دیر خان د ناوګۍ خان حکمرانۍ شکل د بادشاهۍ او یا حتي مطلق العنانیت (autocracy) ته ورته ښکاري. د دیر او باجوړ د وړو خانانو د حکمرانۍ شکل د اشرافي نظام نمونې وړاندي کوي. په داسي حال کښې چې په ټول اتمان خیل کښې او د سوات په لویه برخه او زیاتره باجوړ کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيځلے جمهوريت موجود دے .بيا هم د ژورې مطالعې په نتيجه کښې سرے دې حقيقت ته رسې"چې دا توپيرونه خو هسې په ظاهري ډول ډېر ښکاري ولې په حقيقت کښې داسې نه دي همدغه د خلکو د خلکو سره مربوط جمهوري نظام په دې علاقه کښې موجود دے او په حقيقې شکل کښې دے ولې بيا وربانديې لږ غونديې اثر د ذکر شوو څو کسانو د حکومت (oligracy) په مختليفو شکلونو کښې موجود دے"[24]

وړاندې په ليکي:

"د سوات بنيادي (اساسي) خانان په حقيقت کښې د بااثره ملکانو نه څه لږ لوړ مقام لري او ذاتي حيثيت يې د هغه اثر نه زيات نه وي کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګے ورکوي. د تاڼې د خانخيلو جرګه په آئيني ډول ډېر په کوټلي شکل کښې د حکومت ډله ايز نظام پيش کوي. کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګه ورکوي نو داسې وئيلے شو چې په سوات کښې يو پاک جمهوري شکل موجود دے. هم دغه حال د سمه رانيزئ او اتمانخيلو دے "[25]

چونکه د اتمان خيلو منطقه يا وطن د لوړو غرونو او لوڅو څوکو په لمنو کښې جدا دي نو هم دغه لامل وو چې د دغه خلکو اغيز او اثر د دوي څخه لري پاتي شوي او لکه څنګه چې ذکر شوي څه لږ غونديې خلکو پوري په شخصي يا کورنئ شکل کښې د دغه خلکو اثر پاتي شوي د باجوړ ښار نواب ناوګئ خانان تر دې وخته د باجوړ رود يا سيند نه ديخوا اتمان خيلو منطقه کښې غرض نه دے لرلے ځکه چې د اتمان خيلو خپلمځئ دښمنئ هم ډېرې خطرناکښې او د پيړو پيړو پوري وي داسې دښمنئ هم دوي خپلو کښې لرلې چې تر سلو کلونو نه هم زياته زمانه يې نيولې په دې حقله هم دغه ريپورټ "دا خاوره دا خلک کښې ليک دي."د اتمان خيلو خلک د دير، سوات او باحوړ د خلکو په نسبت د بدل اخستلو په سلسله کښې زيات سخت دي او دښمنئ يې ډېرې خطرناکښې وي"[26]

هم دغه خبرې ښاغلي عبدالحئ کاکړ د کال ۲۰۰۸ بي بي سي رپورټ "موجوده آپريشن ميں باجوڑ اہم کيوں؟"کښې کوي د دغه رپيورټ څه حصه دلته نقل کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"نولاکھ کی آبادي کے حامل باجوڑ ایجنسي میں دو بڑی اقوام رہتي ہیں جن میں سے ایک کو ترکھانی جبکہ دوسرے کو اتمان خیل کہا جاتا ہے ترکھانی قوم باجوڑ کي سات میں سے پانچ تحصیلوں ماموند، چمرکند، چہار منگ، سالارزئی اور ناوگئی میں آباد ہے جسکی کی کُل آبادي ایک اندازے کے مطابق پانچ لاکھ سے زائد بنتي ہے۔ طالبان کے زیادہ تر رہنماؤں اور کمانڈروں، جیسے کہ تحریک طالبان کے نائب امیر مولانافقیر محمد، ترجمان مولوی عمر، ان کي قائم کردہ 'شرعی عدالتوں' کے سربراہ مفتی بشیر اور جیش اسلامی نامی تنظیم کے سربراہ ولی الرحمن، کا تعلق تحصیل ماموند سے بتایا جاتا ہے۔

ترکھانی قوم میں عسکریت پسندی کي بڑی وجہ ان کي سرحدوں کا افغانستان کے ساتھ متصل ہونا بتایا جاتا ہے جہاں پر گزشتہ اڑتیس سال سے جنگ جاري ہے جبکہ اسکے مقابلے میں دو تحصیلوں اتمانخیل اور تحصیل برنگ میں آباد اتمان خیل قوم آبادی تقریباً تین لاکھ سے زائد بنتی ہے۔ اس کی سرحدیں صوبہ سرحد کے ملاکنڈ اور ضلع دیر سے لگتی ہیں اور وہ ترکھانی قوم کے مقابلے میں افغانستان میں جاری جنگ کي تپش سے قدرے دور ہیں۔

خان اور ملک سسٹم کی مضبوطی ترکھانی قوم میں بڑھتی ہوئی شدت پسندی کی دوسري ممکنہ وجہ بتائی جاتی ہے۔ مقامی لوگوں کا کہنا ہے کہ یہاں کے خانوں اور ملکوں نے اپنی طاقت کو برقرار رکھنے کے لیے ماضی میں ایسے ہتھکنڈوں سے کام لیا ہے جسکي وجہ سے وہاں پر ایک کُچلا ہوا طبقہ سامنے آیا جنہوں نے طالبان کي شکل میں ان مشران اور ملکوں کے خلاف ایسي کارروائیاں کی کہ انکی طاقت کمزور ہوگئی اور وہ علاقہ چھوڑنے پر مجبور ہوگئے ۔ جبکہ اتمان خیل قوم میں خان اور ملک اتنے طاقتور نہیں ہیں بلکہ جرگہ ہي مساوی بنیادوں پر قبائلی معاملات چلاتا ہے. باجوڑ ایجنسی آبادی کے لحاظ سے سب سے بڑی اور انفراسٹرکچر کے حوالے سے سب سے ترقی یافتہ سمجھی جاتی ہے -

ایک اور وجہ یہ بتائی جارہی ہے کہ ترکھانی قوم میں قبائلی بدلہ لینے کا تصور اتمانخیل قوم کے مقابلے میں زیادہ مضبوط نہیں ہے۔ جب کبھی کوئی شخص قتل کرتا ہے تو ترکھانی قوم میں قاتل کو عام معافی دینے کا تصور موجود ہے جسکی وجہ سے کسی شخص کو جرم کرنے سے پہلے عام معافی کی امید ہوتی ہے اس لیے وہ اسے کرنے سے نہیں کتراتا۔

جبکہ اتمانخیل قوم کے بارے میں ایک ضرب المثل مشہور ہے کہ ' اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے شخص کی لاش قبر کی مٹی بھی ہضم نہیں کرسکتي ہے۔' یعنی چاہے دہائیاں لگ جائیں بدلہ ضرور لیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاتا ہے۔ اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے ایک اہلکار نے بتایا کہ جب وہ انیس سو ستر میں دسویں کے طالبعلم تھے اس وقت ایک شخص نے قتل کیا اور آج اڑتیس سال بعد بھي درجنوں بار جرگہ لیجانے کے باوجود مقتول کے خاندان کے سربراہ انکار کرتے ہوئے کہتے ہیں 'میں کمزور ہوں اس لیے بدلہ نہیں لے سکا لیکن میں نے اپنے بچوں کو وصیت کي ہے کہ جب بھی وہ یہ سمجھیں کہ ان میں بدلہ لینے کی قوت آگئ سو وہ لے لیں۔' اسی لیے لوگوں کا کہنا ہے کہ بدلے لینے کی اس سخت رسم کی وجہ سے اگر کوئی شخص طالبان کا حصہ بنتا بھی ہے تو کچھ کرنے سے قبل اس کے نتائج کے بارے میں ہزار بار سوچتا ہے" [27]

د پورته بحث څخه مونږ دې نتیجې ته رسیږو چې اتمان خیلو په ازاد حیثیت ژوند دوامدار ساتلے دے هم دغه لامل وو چې دوي چا ته ټیکس یا عائدات تاریخ کښې نه دي ورکړي Refort on Tribes of Dir swat and bajawar including Utmankhel & Sam Ranizai ژباړن ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک کښې د کټي وټي یا عائداتو نظام The Revenu system د سر خط لاندي لیکي:

"د کټي وټي نظام په بیلا بیلو ځایونو کښې په بیل ډول دے د ټولني ټوله زمکه په برخو مشتمله ده او د جدي حق په حساب مالکان لري د زمکي د ملکیت په حواله په زمکه هیڅ ټیکس نشته البته د قانون محمدي ص له رویه د پیداوار لسمه حصه د عشر په ډول ورکوي.

عشر په دې ټوله علاقه کښې رواج نه لري ډېرې قبیلې لکه اتمان خیل، د سوات د سیند د چپي غاړي او د کوذ او بر سوات اکثري قبیلې او د سمه رانیزی خلک هیچا ته عشر "ټیکس" نه ورکوي. بیا هم که چیرې مقامي خان دومره زورور وي چې د عشر اخستلو توان لري نو ځنې خلک عشر ورکوي د سوات د سیند د ښی غاړي د دیر او سوات قبیلې یا د دیر خان ته یا د هغوي مقرر کړو خانانو ته عشر ورکوي . د سوات د سیند د ښي خاړو سواتو قبیلو د دې د پاره چې ځان د محاصل Revenue Collecter د موجودیت نه ځان خلاص کړي د دیر نواب سره معاهده کړي ده او د هغې مطابق دوي د خپلو خانانو په لاس نواب ته په کال کښې د عشر په ځائے ټاکلي پیسې ورکوي" [28]

چونکه اتمان خیلو کښې خانان او نوابان نشته کوم چې د مغل او فرنګ پیداوار دي نو د سیمې لارې چارې، هڅرے جرګے، د پښتنو د تهذیبي شکل ملک په لاسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې وي ولې اتمان خیلو کښې هره خیل خانه خپل خپل ملکانان لري نو د خیل خانیو ستنونزې دغه خلک حل کوي ولې د قامي ستونزو حل کولو د پاره د هرې خیل خانې نه د ملکانانو جرګه کیږې او په روایتي ډول په جرګو کشالې هواریږې اتمان خیل جرګو ته احترام لري جرګه د قدر وړ ګڼي. اتمان خیلو کښې میلمه پالنه د نورو پښتنو په څیر لوړ مقام لري اتمان خیلو کښې چې څوک میمله شي یا پناه واخلې دا خلک ترې ځانونه قربانوي د باجوړ مولانا خان زیب لیکوال "باجوړ د تاریخ په رڼا کښې" کتاب لیکونکي د بهادر شاه ظفر کاکاخیل کتاب لیکونکي "پښتانه د تاریخ په رڼا کښې مخ ۷۰۵-۷۹۶" په بنیاد د اتمان خیلو په دغه حقله یوه واقعه په دې رانقل کړي.

اتمانخیل او د مېلمه ننګ

تېمور شاه چې د احمد شاه بابا ځوئي وو پینځه ځل ئې د هند په لور په کال 88 .79.80.85. 1774 کښې ئې لښکرې لېږلې وې خو ځنې خوبونه او کمزورې داسې وې چې د احمد شاه ښوځښت پشا تلل هم دده د وخت نه پېل شو او په آخر کښې دده ځوئي شاه شجاع د سیهکانو او پیرنګیانو سره دځوکښې لپاره په لاس پو کولو هرڅه اوبائلل.

په کال 1779 کښې د تېمور شاه خلاف په کورنۍ کښې د مرګ یوه هڅه اوشوه مقصد ئې د تېمور په ځائې د احمد شاه بابا شپږم ځوئي ،سکندر شاه، په تخت کښېنول وو. پدې کار کښې د ډېرو امیرانو ترځنګ ،فیض الله خان، د مېا عمر بابا ځوئي ،صاحبزاده محمدي،او ملک ارسلا خان مومند، لاس لرلو . تېمور شاه د پېښور په بالاحصار کښې دېره وو د پنجاب په لور ئې د لښکرو تابیا کوله فیض الله خان ته د اپریدو او شینوارو نه ده نوي پوځې ډلې جوړولو کار سپارل شوې وو خو هغه په چل بالا حصار ته د لښکر سره ننوتو چې په ظاهره نوې دسته پیش کول ئې مقصد وو خو په پټه ئې تېمور شاه د منځه وړل غوښتل. پوځ چې قلا ته ننوتو تېمور شاه چې پو دم دومره خلک اولیدل نو پوهه شو چې لوبه بدل ده شاهي پوځ په میدان کښې آرام کولو دې د قلا دویم چهت ته په منډه اوختو او خپل پوځ ته ئې د جګړې غږ اوکړو . شاهي پوځ زر په جګړه شو حالت ئې قابو کړه فیض الله خان سره د ځوئي اونیول شو او د تېمور شاه په حکم سمدستي اووژل شو. صاحبزاده محمدي ته د پلار او کورنۍ د لوړې روحاني مرتبې په وجه څه اونه وائل شو بل مهم سړې ملک ارسلا خان مومند په تېښته

Radd

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې برېالې شو او د مومندو په غرونو د اتمانخېلو سیمې ته ئې د پناه هڅه اوکړه. کله چې ملک ارسلا خان د اتمانخېلو اول کلي ته اورسېدو نو د کلي مشرانو پېژاندو چې د باچا د پرې راتښتېدلې. مشرانو ورته په منت اووئیل چې تا خپل کلي ته نه شو پرېښودې ځکه چې که ته رالې نو بیا ته زمونږ مېلمه شوې او د پښتون ولې د آئین لاندې ستا ساتنه په مونږ پرض کیږي مهرباني اوکه مونږ د تېمور شاه سره مه په لانجه کوه . ملک ارسلا خان د مشرانو سره په خبرو وو خو بل لوري خپلو خلکو ته پټه اشاره کړې وه چې کډه مې په بله لار کلي ته ننباسې هغې د ارسلا خان کډه کلي ته په بله لار ننه باسله . چې د کلي مشران د ارسلا خان د کډې نه خبر شو نو بوبل ته ئې اووئیل چې دا سړې خو اوس زمونږ مېلمه شو او اوس خو په مونږ د مېلمه ساتنه لازم ده ټوله قبیله ورله راغله وائل ته اوس زمونږ مېلمه ئې او ښه ډاډه راسره اوسه. تېمور شاه چې کله د ارسلا خان په نیولو کښې ناکام شو او ددې نه خبر شو چې اتمانخېلو پناه ورکړې نو د زور په ځائې د چل نه کار واخیست . څه وخت پس ئې په ارسلا خان پسې جرګه اولېږله قرآن کریم ورله ورکړې وو او د قرآن په بو پاڼره ئې هغه ته معافي هم لیکلې وه او خپل شاهي مهر ئې هم پې لږولې وو. ارسلا خان چې کله دا معافي نامه اولیده نو ډاډه شو په تېمور شاه ئې اتبار اوکړو او د اتمانخېلو سره د مشورې نه پس پېښور ته راستون شو او ځان ئې باچا ته حواله کړو خو تېمور شاه بې اتباري اوکړه او هم په هغه ورځ ئې ملک ارسلا خان مومند اووژلو. د تېمور شاه دا کار د پښتو او اسلام نه بو غورزېدلې کار وو د قران او لوظ دپاسه د بو پښتون مشر وژل ډېر بخونده کار وو پښتانه پدې کار سخت خفه وو چې په نتیجه کښې تر اوسه تېمور شاه په تاریخ کښې سپک او بې پښتو یادیږي چې تر دې پورې پښتانه وائي چې ده له پښتو هم نه ورتله حالانکه په پښتو پوهیدو شعرونه ئې هم په پښتو کښې وائلي خو بو ښځه ئې پارسي بانه وه او د ایران اثر پې ډېر وو خو په پښتنو کښې د پښتون باچا په ځائې په پارسي بان باچا یادیږي"[29]

د اتمان خیلو د هجرت چې دوي د ټانک ګومل بیا کابل نه دې خپلو منطقو ته راغلي د تاریخ له رویه مبهم دي دغه د اتمان خیلو د مهاجرت او هجرت کیسې حیات محمد خان په حیات افغاني کښې بهادر شاه ظفر کاکاخیل پښتانه د تاریخ په رڼا کښې محقق عبدالطیف طالبي په پښتني قبیلې کښې عبدالروف بینوا په پښتونستان کښې لطیف یاد په پښتني قبیلې وپیژنی- کښې اولف کیرو دې پټهانز کښې قاضي عطاالله د پښتنو تاریخ کښې خان روشن خان په سرګزشت یوسفزی- کښې پیر معظم شاه په تواریخ حافظ رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاني کښې الله بخش یوسفزی په تاریخ یوسفزی پټهان کښې زرداد خان په صولت افغاني کښې پروفیسیر ډرون په the history of afghan کښې سراج احمد علوي په تاریخ پښتون کښې او ورسره نورو په تسلسل سره راوایت در راویت نقل کړي دي ولې په دغه ضعیف روایتونو چا هم غور نه دے کړے حالانکه چې اتمان خیلو ته داسې کومه ضرورت پیښ شو چې د ټانک کومل څخه کابل ته لاړ بیا تیراه ته لاړل او بیا دلته راغلل؟ حال دا دي چې اتمان خیل هم د دې خاوري اصلي او لرغوني خلک دي نه خو دغه وخت د دوي نسلي ربط د نورو قبیلو سره وو او نه څه سیاسي، معاشي یا مذهبي اتحاد بیا دا کومه تاریخي نکته معقول کیدے شي چې اتمان خیل په شان لویه قبیله په هجرت مجبور شول؟

زما په خیال دغه هجرتونه په جزوي توګه شوي دي د کلهم قبیلې د هجرت روایتونه په تاریخې تادو نه دې ولاړ او نه څه استسنادي، تاریخي او منطقي حیثیت لري.په دغه حقله د شیر علي خان بنوچې کتاب "پشتونوں کي تاریخ اور شجرے" ترتیب او تدوین کونکي ډاکټر نصرالله جان وزیر د اتمان خیلو تاریخ په فټ نوټس کښې لیکي:

"قوم یوسفزیٔ مرزا الغ بیگ کے زمانے میں کابل سے ننگرہار کے راستے وادي پیشاور اور سوات میں آکر اباد اور بعد میں قابض ہوئے لیکن قوم اتمان خیل کا ٹانک اور گومل کي پہاڑوں سے اٹھ کر آنا کوئی منطق نہیں بنتا یوسفزیٔ نوشکي، شورابک قندھار سے ہوتے ہوئے مرزا الغ بیگ کو کابل کي تخت فراہم کرنے میں معاونت دیں چکے تھے اب یہ کس طرح فرض کیا جاسکتا ہے کہ اتمان خیل قبیلہ ٹانک اور گومل سے اٹھے اور پشاور میں اپنے ہم نژاد کرلاني کے خلاف لڑنے کو آئے نہ تو یہ مقدس جہاد تھي نہ اس میں دیني جذبہ کار فرما تھا نہ یہ مقدس جہاد تھي اور نہ کل افغان قوم کي دفاعي جنگ تھي یہ ایک منگھڑت مفروضہ ہے جو بنا کسي تحقیق کے ہر کوئی آگے کو بڑھا رہا ہے میري دانست میں یہ قبیلہ کرلان کے دوسروں قبیلوں کے ساتھ یہاں پر مقیم تھي دلازاکوں اور یوسفزئیوں کي چپقلش میں انہوں نے دلازاکو کي ساتھ دینے کي بجائے خاموشي اختیار کي ہو گي یا یوسفزیٔ کا ساتھ دے کر اپنے کرلانیوں کے خلاف لڑے. اس طرح سوات کے وہ قبیلے جو یوسفزئیوں کے ساتھ لڑائي لڑائیوں میں کمزور پڑ گئے تھے اور علاقہ ہزارہ یا اباسین کے پار چلے گئے ان میں سے بعض کرلان اور دیگر افغان قبیلے ہیں جو اب ہزارہ میں آباد ہیں. اس طرح سوات کے قدیم قبیلوں میں سے کرلاني قبیلے یہاں مقیم تھے. تاہم اس میں مزید تحقیق درکار ہیں مسقبل کے مورخین کو یہ بھي دیکھنا ہو گا کہ وادي سوات کا پورا علاقہ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور ہزارہ کے علاقے پر کرلانیوں کا اثر ور سوخ کب سے تھا. کیونکہ یوسفزئ اور خاخي خیل قبیلوں کي آمد یہاں بعد کي بات ہے لہذا ازروئے منطق یہ بات قرین قیاس ہے کہ کرلانیوں کا مسکن کوہ سلیمان سے جانب شرق کو وادي سوات اور ہزارہ تک تھي ہیروڈوٹس اور بطلیموس نے اباسین کے اطراف میں آباد اقوام کي جسماني ساخت اور حلیہ بیان کیا ہے وہ کرلانیوں کي قد و قامت اور شکل و صورت اور ان کي اس خطے میں اب تک کي موجودگي پر دلالت کرتي ہے. غرض یہ کہ نہ تو اتمان خیل یوسفزئیوں کے ساتھ یہاں ہو کر آئے تھے اور نہ یہ علاقہ ٹانک اور گومل سے اٹھ کر یوسفزئیوں کے ساتھ شریک شرم و ننگ تھے"[30]

ژباړه:

د میرزا الغ بیګ په وخت کښې د یوسفزیو قبیله له کابل څخه د پېښور او سوات د دښتو له لارې ننګرهار ته راغله اباد او وروسته قابض شول، خو د اتمان خیلو قبیله د ټانک او ګومل له غرونو څخه را پورته کښېدل منطقي نه دي. یوسفزي نوشکي شورابک له میرزا البیګ سره د کندهار له لارې د کابل د تخت په برابرولو کښې مرسته کړې وه. فرض کړو چې د اتمان خېلو قوم له ټانک او ګومل څخه راپاڅېدلي او پېښور ته راغلي او د خپلو همکارانو کرلانو پر وړاندې جنګېدلي، نه خو دا سپېڅلي جهاد وو نه د افغان ولس ددفاع جګړه زما په خیال به دوي د دلزاکو دملاتړ پر ځائے به یې چوپه خوله پاتي شوي وي او یا به یې د یوسفزیو ملاتړ کړي وي او د کرلانیانو پر ضد به یې جګړه کړي وي.

په دې توګه د سوات هغه قومونه چې د یوسفزیو سره په جګړو کښې کمزوري شوي او د هزاره او یا اباسین سیمې ته تللي، یو شمېر یې کرلان او نور افغاني قومونه دي چې اوس په هزاره ګانو کښې مېشت دي. په دې توګه د سوات له لرغونو قبیلو څخه یو، کرلاني قبیلے دلته اوسېدلې. خو په دې اړه لا زیاتو څېړنو ته اړتیا ده، راتلونکي مورخین به دا هم وګوري چې کله کرلانیانو د سوات دره او هزاره پر ټوله سیمه اغېزه درلوده. ځکه چې دلته د یوسفزو او خاښي خېلو قومونو راتلل وروسته خبره ده، نو له منطقي پلوه داسې انګېرل کښېږي چې د کرلانیانو د اوسېدو ځائے د سلیمان له غره څخه په ختیځ کښې د سوات تر دره او هزاره ګانو پورې و،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیروډټس او بطلیموس چې د اباسین په اطرافو کښې د کوم قومونو فزیکي جوړښت او جسماني حلیې بیان کړي دي، دغه د کرلانو د قدو قامت او شکل و صورت په بڼه او تر اوسه پورې په دې سیمه کښې د دوي شتون باندې دلالت کوي. علت یې دا دي چې نه اتمان خیل له یوسفزیو سره دلته راغلي و او نه له ټانک او ګومل علاقې څخه راغلي او د یوسفزیو سره په ننګ او شرم کښې شریک وو.

لنډه دا چې دغه د هجرتو راویتونه د قبیلو په اړه د بیا بیا او نوې څېړنو او لیکنو محتاجه دي هغه نامعقول روایات به راتلونکښې مورخین رد کوي کوم چې په دودیزه توګه بغیر د څه استناده نقل شوي.

د اتمان خیلو تر نورو پښتنو د پتمنو او تاریخي یوسفزیو، روغانو، تاجکو، رودبارو، خټکو ترکلانو، صافو، خټکو، ګجرو، ساداتو، مشوانو، شلمانو، مومندو، دلازاکو، سواتو، وردګو اخون خیلو او نورو.... سره نزدې تعلقات او د میني او وینې رشتې دي ځکه چې دا خلک په جغرافیایي لحاظ سره یو بل ته نزدې دي او په یوه منطقه کښې ژوند کوي. هم دې خلکو د یو بل شمله اوچته کړي هم دې په یو بل ننګونه کړي هم دې خلکو د پښتون وطن وحدت ټینګار ته ملا تړلي دغه ټولې پښتنې قبیلې د قدر وړ او تاریخي حیثت لري. اتمان خیل که څه هم د پښتون ناګنلي قبیله ده ولې دوي د پښتو او پښتنو روایات تر دې دمه ژوندي ساتلي دي. زه د اتمان خیلو د شجرو نه وړاندي د بهرام خان د ذوي لیونۍ فلسفي د غني خان بابا د نظم "اووه ګلونه" په شعرونو کوم چې یې د هرې پور په جیل کښې لیکلي وو تماووم.

"یم پیدا د اشنغره

خو په فکر اتمان خیل

یوه کړه ورانه ویجاړه

غوندي زانه د دې سیل"[31]

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتمان خیلو شجرے:

اتمان خیل په لویه کچه اته طایفو/ښاخونو یعنې د نامعلوم اتمان بابا اته بچې شمیرل کیږې یا داسې ویل شو چې اتمان خیل اته پلاره دي. د اتمان خیلو شجري لکه د نورو پښتنو په تاریخي بنیادونو نه ولاړي ولې د نزدې وختونو څیړنکارو په دغه لړ کښې یوځه د قدر وړ او حقایقو ته نزدې هڅه کړي ده په دغه کښې ملیټري ریپورټ ۱۹۰۶، تراشلي ټکي مصنف د انور نګار، د تالاش بانډګۍ د سیاسي او سماجي شخصیت شیر محمد لالا ، د تیمرګري شیخانو سره تعلق لرونکي ایم فل سکالر سلمان جبار اتمان خیل او د باجوړ ایم فل سکالر حسین احمد او د امبار مولانا رحمان الله رحماني صیب ناچاپه د اتمان خیلو شجرو، تاریخي اثارو نیتجه په لاندي ډول سر ته رسې دغه شجره د ټول تاریخي کتابونو او زمینې حقایقو نچوړ دے.

۱ **مندل اتمان خیل**Mandal utmankhel

۲ **دخله لاندي لویې څانګې**Dakhla sub section big

i **شموذي یا شموذی اتمان خیل**Shamozai utmankhel

ii **سانیزي یا سنیزی اتمان خیل** Sanizai or Sanizi utmankhel

۳-**کرانې لاندي لوي ښاخ اصیل اتمان خیل**

۴-

۵-**بیمري یا بیهمري اتمان خیل**Bimmari or Behmari utmankhel

۶-**ګوري اتمان خیل**Gwari utmankhel

۷-**بټ کور یا بټ خیل اتمان خیل**Butkor or Butkhel utmankhel

۸-**سمیل زي یا اسماعیل زی اتمان خیل لویې څانګې** Samelzi or ismaelzai utmankhel big sections

i **پیغزی یا پیغوذي اتمان خیل** peghozai or Peghozi utmankhel

ii **ټاکور اتمان خیل** Takwar utamnkhel

iii **مندن اتمان خیل** Mandan utmankhel

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاندار اتمان خیل Astanadar utmankhel iv

(۱)د ماندل اتمان خـــیلو څانګـي

Sections or Genealogical Chart of Mandal utmankhel

1 **کیدو خیل**

2 **کمیل خیل**

د کیدو خیل ښاخونه

1 **رسول خیل**

2 **جوګي خیل**

3 **داپر خیل**

د رسول خیل ښاخونه

1 **راجه خیل**

2 **مامت خیل**

3 **نجیم خیل**

4 **حقداد خیل**

5. **شیخ خیل**

د جوګي خیل ښاخونه

1 **جلال خیل**

2 **نیخان خیل**

3 **تیمر خیل**

4 **ګل شیر خیل**

د داپر خیل شاخونه

1 **میروال**

2 **براولي**

3 **ګوډ خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کمیل خیل شاخونه

1 **مالیزي**

2 **سواړي خیل**

3 **مته خیل**

د مالیزي ښاخونه

1 **کنډه خیل**

2 **امت خیل**

3 **اوراخیل**

د سواړي کور ښاخونه

1 **لزت خیل**

2 **میوي خیل**

3 **اصل خیل**

4 **بابو خیل**

د مته کور ښاخونه

1 **ګاسي خیل**

2 **طالب بیګ کور**

3 **مستجاب خیل**

4 **علم دین خیل**

5 **قاضي خیل**

6 **ونډي خیل**

7 **حیات خیل**

8 **زوبیده خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالب بیګ کور شیخان یاده دي وي د تور بابا شیخان دي

1رحیم خیل

.2رفیق خیل

.3عنایت خیل

.4حمید خیل

.5اداد خیل

۲)دخله

ا شموذی اتمان خیل سیکشنز Shamozai utamnkhel Sections or Genealogical Chart

شموذی کښې څلور لویې څانګي دي

1سرکاني خیلsarkani khel

2سرني خیل Sarni khel

3عمرخیل Umer khel

4پاینده خیل Painda khel

د سرکاني خیلو ښاخونه.

د اتمان خیل - شموذي - سرکاني خیل څانګي شجره!!

۱ سرکاني خیل

۲ سلیمان خیل

د سلیمان خیلو لاندي ښاخونه Sub section

۱.-بیل خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲.میراخان خیل

۳.اصلت خیل

۴.عجم خیل

۵.زمان خیل

ب--سمیل خیل

۱.شاه وس خیل

۲ .محمد خیل

۳.سلطان علي خیل

۴.ازاد خیل

ج-عیسي خیل

۱ .خان داد خیل

۲ .باقي خیل

۳.زیبا خیل

د-عزیز خیل

2سرني خیل Sarnikhel سرني په دوه خیلونو کښې ویش دي ۱-اباخیل ۲-بلوخیل

۱-د اباخیلو شاخونه

1طاوس خیل

بیا دا دوه ښاخونه لري هارون خیل او دنیا خیل ۲اودال خیل. دوي کښې تالي خیل او اباخیل راځې

3کرم خیل کښې برم خیل او میرے کور سیکشنز دي.

۲-د بلوخیل اتمان خیلو شاخونه

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کښې حسن خیل، نورمحمد کور، سرګړے کور، علي محمد کور، ایدرخیل او زید کور خیلونه دي چې بیا په نورو وړو وړو لکه زید کور بیا په قمبر خیل، بلوخیل، علي بے خیل، وغیره کښې ویش دي بیا مزید قمبرخیل کښې هاشم خیل او بلوخیل کښې ایدرخیل سیکشنز دي.

هم دغه ډول

۳ -علي بے خیل هم د غازي خیل، مومند خیل او میذوب خیل ښاخونه لري.

-3عمر خیل اتمان خیلUmarkhel utmankhel عمر خیل په دوه لویو څانګو او بیا وړو وړو څانګو کښې ویش دي.

۱ -پیرورخیل ۲- سید علي خیل

۱ د پیرورخیل ښاخونه دا هم درې ښاخونه لري

1شهباز کور.. دې کښې بیاحسن خیل، سهاک، کرم خیل، ملیز خیل، بازار خیل، یارخان خیل، شات خیل، بوستان خیل ځانله ځانله څانګې دي

2 خوشحال کور دې خیل کښې ندیم کور، بوګي کور، راجه کور، مادم خیل، میردین کور، میني کور، نوراخیل، لنډا خیل، اردو خیل،

3 مرچي خیل , دې کښې بونیرخیل، مالت خیل، جنجال خیل، لنګي خیل، کټویې، بهادر خیل، خان خیل، او مابیر خیل وغیره دننه څانګې دي.

۲ سید علي خیل یا سیدال کور په دوه څانګو کښې ویشت دي

1 مامد خیل دې خیل کښې دننه بیا نور خیلونه د اکبرخیل، سید خیل، مزرا کور، رالپوري، جوشان خیل، جمیل خیل، شاجي خیل وغیره په نوم دي

2 سلیمان خیل یا سلیمان کور کښې دننه بیا ګوري کور، شامیرکور، نظر کور، اکبر خیل، شینکیبي خیل، واصل خیل وغیره څانګې شامل دي. هم دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

واصل خیل بیا مزید خیل خانیو کښې ویش دي چې په کښې بنګي خیل، ولي خیل، نظر خیل شامل دي. بنګي خیل بیا کمال خیل په نوم خیل لري

او نظر خیل بیا د جمیل خیل په نوم څانګه لري.

4 **شموذی پاینده خیل** Shamozai Paindakhel

دا خیل خانه پت څلورو سیکشنو کښې ویش ده چې تفصیل یې دا ډول دي

۱- **شهباز خیل دې سب سیکشن علي بے خیل او خان کور دي**

۲- **مني خیل دې سب سیکشن اسرت خیل، حسن خیل او حسن کور دي.**

۳- **سلیماني خیل دې کښې سب سیکشن زیکاني خیل، الیاس خیل، راجه کور، ابراهیم خیل او خواجه کور دي.**

۴- **بادو خیل دې کښې سب سیکشن ولي داد خیل، هندو خیل او جلال خیل دي.**

دخلهii سانیزي یا سنیزي اتمان خیلو څانګې

Sections or Genealogical chart of Sanizai utmankhel **دا په درې سیکشنو یا خیل خانو کښې ویش دي.**

۱- **کوټا خیل دې کښې احمد خیل، کوټا خیل، امت خیل، رسول خان خیل، خواجه خیل، وریا زي سب سیکشن دي.**

۲- **دولت خیل دې کښې د عزیز خیل، دوړي خیل، نازو خان خیل، ملاخیل، شاه خان خیل او بټي خیل سب سیکشن دي.**

۳- **ملاخیل دې میرزا خیل، شیخ خیل او جانا خیل سب سیکشن دي او دغه بیا مزید ویش دي.**

(۳)**د کراني - اصیل اتمان خیلو شجره** The Genealogy Of karani Asil utmankhel:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصیل په دوه لویو څانګو کښې ویش دي

1 اصیل بادو خیل

2 اصیل بلوخیل

1د اصیل بادوخیل څانګي:

۱ واړه خیل دې کښې سب سیکشن اصلت خیل، وریاخیل، سهاک زي وغیره دي.

۲ خمارخیل دې کښې سب سیکشن ګډ خیل، پاینده خیل مدک خیل او سلطان خیل او نور راځې.

هم دغه ګډ خیل بیا مزید سب سیشکن یعني لاندې څانګي د دیني خیل، ابراهیم خیل، عمرخان کور، ساولي خیل لري هم دغه ډول دیني خیل مزید سب سیکشن د شینو خیل، مغل خیل، دیګان خیل، باي خیل په نوم لري.

هم دغه شان مدک خیل هم لاندي ښاخونه د شاري خیل، ماتي خیل، فرش خیل، انعام خیل، دادو خیل، شهزاد خیل، او پارچې خیلولري .

2 اصیل بلوخیل

۱-صیب دین خیل

۲-عمر خیل

۳-ترغاو خیل

۴-صبدک خیل دې خیل کښې سب سیکشن پاسوان خیل، ناشه خیل، همت خیل، میګان خیل لاندي څانګي دي.

۵-دیني خیل دې کښې بیا واړه خیل دننه سب سیکشن دي چې دغه بیا په

۱-بډۍ خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ -اني خيل

۳ -فتح خيل

ځانګي لري

۳-پاينده خيل دې کښې

۱ -ادم خيل، ښادي

۲-رضا خيل

۳-شريف خيل

۴ -کاني خيل

۵-مابت خيل

۴ -باي خيل

۷ -دلخه خيل

وغيره شتون لري.

۴-سلطان خيل دې کښې

۱ -تاج بيګ خيل

۲ -راج بيګ خيل

۳ -ولو بيګ خيل

۴ -ماربيټګ

۵ -دارے

۶-شاه خان خيل

۷ -چورے

۸-ظفرخيل او نور شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاج بيګ کښې بيا مزيد سب سيکش يونس خيل، امان خيل او خرم خيل دي.

(۴)همري

The Genealogical Chart of Hamri utmankhel دې سيکشن کښې دوه لويې طائفي دي يو 1- عليزي يا علي زي اتمان خيل او 2- دويم متکي اتمان خيل نوميږي.

1متکي اتمان خيل Mattakai utmankhel gebealogical chart

۱ **توري خيـــل**

۲ **اتمـــان زي**

د توري خـــيل څانګي

۱ **ولـــي داد خـيل**

۲ **بـرمـــکي خــيل**

۳ **ســـواتي خـــيل**

د اتـــمان زۍ يا اتمان زي ټبر څـانګي

۱ **شاه عــالم خيل**

۲ **جبــــه خــيل**

جورټ خيل

۳ **حسن خــــيل**

۴ **حــاجـي خـيل**

۵ **علـــي خـــيل**

۶ **شــــاد خـــيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ رینجابت خیل

۸ اسرت خیل

۹ اورمت خیل

۱۰ ملاخیل

دغه بیا مزید سب سیکشن لري.

2 علیزی یا الیزي اتمان خیلutmankhel Alizai

علیـــزي اتمـــان خیـــل پـــه خلـــورو لویـــو خـــانګو کښـــې ویـــش دي

-1مامونزیMahunuzai

د ادیزی خانګي

-۱ دړي خیل

-۲ شاهي خیل

-۳ علي خیل دي

-۴ محبوب خیل

-۵ خنجرخیل

-۶ شاه زمان خیل

-۷ مولا خیل

-۸ انکرخیل دي

-2 ایسوزیIsozai

-۱ خلي خیل

-۲ سارنګ خیل

Raado

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- سواتي خيل

۴- مغل خيل

۵- جوګنړ خيل

-امانت خيل

۶- مامدخيل

۷- عدم خيل

۸- ارونګ خيل

هباي خان خيل چې په کښې شاذرين خيل، ګلکۍ وغيره شته.

3- **ادريزۍ** Adrizai

دې کښې زيرک اتمان خيل چې بيا دغه په دوه برخو کښې ويش دي دغه زيرک زياته برخه امبار پړانګ کښې اباد دي.

۱- سپين زيرک

۲- سره زيرک

4- **مرچو زۍ** Marchozai **دې کښې**

۱- کرم خيل

۲- رام خيل

۳- خيچجۍ

۴- چميار خيل

۵- لوچه خيل

۶- کرمالي خيل

۷- باراني خيل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- امرو خیل

۹-حبیب خیل

۱۰-میروس خیل

(۵)بیمري یا بیهمري اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart of behmari or bimmari utmankhel

بیهمـري یـا بیمـري پـه درې لویـو طـایفو کښـې ویـش دي خرکـي، میاخـان ، پیپل، کوهي، برمول، سنګاو د دوي سیمي دي یوه شمیره دیر او نـورو کښـې هم اباد دي

1- **اسماعیل خیل**

2- **سه صده**

3- **دعوت خیل**

د(1اسمعیل خیل بن بهمري) شاخونـه

1 **پاینده خیل**

-2 **هیبت خیل**

-3 **عمرخان خیل**

د(1پانیده خیل بن اسمعیل شاخونـه

1 **اون کور**

2 **همزه کور**

3 **خلي کور**

د(2هیبت خیل بن اسمعیل شاخونـه

1 **دولت خیل**

2 **شیخا خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 **ولي خيل**

د(3 عمر خان خيل بن اسمعيل شاخونـه

1 **يار علي خيل**

2 **شيخان خيل**

د(1يار علي خيل شاخونـه

1 **بهرام خيل**

2 **رسول خيل**

3 **تيراوي خيل**

د(2شيخ خان خيل خيل شاخونـه

1 **شيخ علي كور**

2 **خان كور**

د(2 سه صده بن بهمري) شاخونـه

1 **دله زاک**

2 **تورزئ**

3 **غزت زئ**

د(1دله زاک وصلي دي) شاخونـه

1 **مومن خيل**

2 **شريف خيل**

3 **ګل داد خيل**

4 **صواتي كور هم وصلي دي**

د(2 تورزئ) شاخونـه

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

1 **عجب خيل**

2 **اباخيل**

3 **صابي خيل**

4 **شابي خيل**

5 **محب خيل**

6 **حيا خيل**

د(3 ايزب زئ) شاخونـه

1 **هارون خيل**

2 **رئيس خيل**

3 **طاوس خيل**

4 **انيس خيل**

5 **منصورخيل**

6 **چنګا خيل**

د(3 دعوت خيل بن بهمري) شاخونـه

1 **عمياره خيل**

2 **مهتر خيل**

3 **برصي خيل**

د(1عمياره خيل بن دعوت) شاخونـه

1 **مسکين خيل**

2 **پاچو خيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 میرهوس خیل

د(1مسکین بن عمیاره خیل) شاخونـه

1 کټي کور

2 سلطان کور

3 زکوړ کور

د(2پاچو خیل بن عمیاره خیل) شاخونـه

1 صلا خان کور

2 الي خیل

3 انډن کور

د(3 میر هوس بن عمیاره خیل) شاخونـه

1 ربو خیل

2 محمد خان کور

3 زین خان کور

د(2مہتر خیل بن دعوت خیل) شاخونـه

1 عباس خیل

2 باګي خیل

3 بانوزئ

د(1عباس خیل بن مہتر خیل) شاخونـه

1 بوخان خیل

2 دور خیل

3 فتح خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د(2 باګي خیل بن مهتر خیل) شاخونــه

1 **جان بیګ کور**

2 **حیات خیل**

3 **پولاد خیل**

د(3 بانوزئ بن مهتر خیل) شاخونــه

1 **فقیر خیل**

2 **ملوک خیل**

د(3 برصي خیل بن دعوت خیل) شاخونــه

1 **دولت خیل**

2 **میري خیل**

د(1دولت خیل) شاخونــه

1 **طاوس خیل**

2 **دار خیل**

3 **جوګي خیل**

4 **اخري خیل**

5 **جلال خیل**

د(2 میري خیل) شاخونــه

1 **پائند خیل**

2 **پارو خیل**

3 **سلیم خان کور**

(۶)**کوري اتمان خیلو شجره**The Genealogical Chart of Gwari utmankhel

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوري په دوه لويو طايفو کښ ويشل شوې دي. ړومبۍ طايفو کښې ويش دي

۱ـ متــه خيل

مته خيل بيا په اووه لويو طايفو کښ ويشل شوي

1ـ شينکښې خيـل

2ـ رنړاخيـــــل

3ـ رضـا خــيل

4ـ صابي خيـــل

5ـ دوړي خيــل

6ـ فـولاد خـيل

7ـ شــوخـــيل

دويمه

۲ ـ حلال خــــيل

هلال خيل شپږ سيکشن لري

1ـ کــرم خـــيل

2ـ حـــمزلا خيل

3ـ لوغـــړ خيل

4ـ عمر خــــيل

5ـ تَـري خــــيل

6ـ باټـــو خـــيل

(۷) **بټ کور يا بټ خيل اتمان خيلو شجره** The Genealogical Chart Butkhel utmankhel

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ خیل په درې لویو څانګو کښې ویش دي

1- موسي خيل

2- مامد خیل

3- عمرخیل

دغه مزید سب سیکشن کښې ویش دي

1- موسي خیل

۱- نظر خیل

۲- یار خان خیل

۳- میرخیل

دغه نظر خیل بیا په لاندي څانګو کښې مزید ویش دي

۱- سعادت خیل دې بیا مزید وحدت خیل، علي جان کور، امان خیل، باري خیل څانګې دي.او داسي علي جان کور هم بیا نور د مرور خیل امان خیل څانګې لري

۲- عزت خیل

۳- قدرخیل

۴- دوري کور

2- مامد خیل

مامد خیلو کښې

۱- ادم خیل

۲- معرور خیل

۳ - شاتي خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګي دي دغه بيا نور واړه خيلونه لري.

١- ادم خيل

ولي بيګ خيل دا بيا کاکاکور، فاضل کور، اني کور، پړاند، وراکور شاخونه لري. بازيد خيل دې پاينده کور تنزرے کور، خيدوخيل ځانګي دي عيسي خيل

٢ - معرور خيل

لجر خيل

جانګيرخيل

دريبارخيل

سيدالله کور

زيد کور

نوائې کور

٢- شاتي خيل

معرخيل

سادرخيل دې کنبې مني خيل او لالو خيل وغيره دي.خوږوندوي دې بيل بيل کور او زينا کور وغيره دي.

(3) عمرخيل بټ خيل

١- بني خيل

٢- اکوخيل

٣- خان خبل

۴- انګرخيل

دا هم نور متفرق شاخونه لري

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-   بني خيل

ا-   نماي خيل دې کنبې اول

چته کور چې بيا

حمزه کور

شادت کور دي

او دويم سيدخان خيل چې په کنبې

شيخ کور

روستم کور

ميرسلاکور

نويې کور

هجم کور دي

ب- جوګي خيل

خودي کور

محمد بيګ کور

کران کور تنزري کور دي

ج-صالح خيل دې مسل کور ميبت کور مکي کور دي.

۲-   اکوخيل دې کنبې

ميضح کور

الله خان کور

الو کور

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

بداله کور

مرجتي کور

پیرلي کور

ملي زي کور دي

۲- **خان خیل دا یو سب سیکشن لري شریف خیل**

۴- **انګرخیل دې کښې**

سونړي خیل

پړانګیان

شموذیان

مامي کور شامل دي

(۸) **سمیل زي یا اسماعیل زي** The Genealogical Chart of ismaelzai utmankhel

دا یوه لویه طایفه ده د اتمان خیلو چې په څلورو نورو لویو طایفو کښې ویش دي البته د دوي تعداد زیاتر د خپل ټاټوبي نه بهر دي او نورو سیمو کښې خواره واره ژوند کوي. استاندار دې کښې یوه مذهبي طایفه ده چې د قدر وړ نظر ورته ټولو اتمان خیلو کښې کوالاي شي. دې طایفه کښې ټاکور، پیغوذي، استاندار او مندن شامل دي

۱-**ټاکور اتمان خیلو شجره**: The Genealogical Chart of Takwar utmankhel :

دوي هم متفرق څانګې لري

۱ **سوري خیل**

۲ **فرمان خیل**

۳ **مبارک خیل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ســـــادي خـــيل

۵ بـــــوډي خـــيل

۶ ګومــــبل

۷ دولـــت خـــيل

۸ شالي یا شاه علي خـيل

۱۰ نعمت خـــــيل

۱۱ شـــاف خـــيل

۱۲ تـــورکي خــــيل

۱۳ نـــچه خــــيل

۱۴ چـــالی خــــيل

۱۵ لـــډر خــــيل

۱۶ اینـــزه خـــــيل

۱۷ مــــلا خـــيل

۱۸ بهـــــرام خيل

۱۹ جمـــادي خـــيل

۲۰ لالـــــو خـــيل

۲- پيغـوذي اتمـان خيلـو شـجره The Genealogical Chart of Takwar utmankhel

The Genealogical Chart of peghozai utmankhel

۱- سرابدال خيل

۲- دوستا خيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

**۱-	سرابدال خیل دې کښې رنزي خیل او بیا رنزي خیل په**

**۱-	ګډي خیل**

**۲-	خوازه خیل کښې ویش دي**

**۱-	ګډي خیلو کښې بیا مزید اچک خیل سیکشن دي او**

**۲-	او خوازي خیل کښې پیرخیل**

**۲-	دوستا خیل هم د**

**۱-	شاندار خیل**

**۲-	ټټارې**

**۳-	پړانګیان**

شاخونه لري.

**۳-	استاندار اتمان خیلو شجره** The Genealogical Chart of Astanadar utmankhel

**۱	ملا یوسف خیل**

دا بیا دوه خیلونو کښې ویشل شوې مشر خیل او کشر خیل.

**۲	د ملات بابا اولاد چې قبر یې باجوړ ارنګ کښې دي**

1ملات خیل، 2-زیبا خیل 3-لنډا سري

**۳	خزان بابا اولاد د دوي مزار هم باجوړ ارنګ کښې دي خزان خیل د دې نه علاوه**

**۴	مامـــنز خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ **رنـــي خيـل**

۶ **قاضـــې خيل**

۷ **نيــکيبې خيل**

۸ **شـاهي خـيل**

۹ **ګـجر خيـل**

۱۰ **ناري خـــيل**

۱۱ **نـــور خيــل**

۱۲ **ملات خــيل هم د استاندارو شاخونه دي.**

۴ **مندن مندن خيل**

The Genealogical Chart of mandan utmankhel

د دې سيکشن په مندل خيلو يادېږې دوي هم ځاي په ځاي باجوړ اتمان خيلو کښې اباد دي.

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوالې

[1]کاکاخیل سید بهادر شاه ظفر، پښتانه د تاریخ په رڼا کې، یونیورسټي بک ایجنسي ۲۰۱۲ع مخ ۱۵۳
[2]هم ددغه اثر مخ ۱۵۴

[3] هنري والټر بیلو H W Bellew,
An inquiry to the
ethnography of Afghanistan(digital Library) Common university of Nebraska London 2008 page no 123
[4]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر117
[5]سر اولف کیرو، دي پټهانز، ژباړه الحاج شیرمحمد کریمي ډاکټر زبیر حسرت، زرپاڼه پبلشرز ، چاپ کال ۲۰۱۱ مخ ۶۴
[6]هم دغه اثر مخ ۶۷۰
[7]یاد لطیف ډاکټر، پښتني قبیلې وپیژنئ،
www.khayber.org
مخ ۱۸
[8]هم دغه اثر مخ ۱۹
[9]مومند سیال، د پښتنو قبیلو شجرې او روایتي نسبي شجرې، یونیورسټي بک ایجنسي چاپ کال ۱۹۸۸ع مخ ۲۹۷

[10] Origin and history of Jats and other Allied Nomadic Tribes India from 900 BC to 1947 AD
Chapter LUDiANA District, Publishing year Unknown.
[11]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحه نمبر115
[12]ارمغان خوشحال خان خټک ، یونیورسټي بک ایجنسي چاپ کال نامعلوم مخ ۳۱۹
[13]د خوشحال خان خټک کلیات، مرتب مغموم پروفیسر ډاکټر یارمحمد، یونیورسټي بک ایجنسي ۲۰۱۶ ع
[14]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر119-118

[15] Militry Refort on Dir swat and bajawar First editiin Simila Printed 1906 Page No 130

[16]نګار انور باجوړ، تراشلي ټکي، ارټ پوائنټ پېښور ، جنوري ۲۰۲۰ ع مخ ۲۹
[17]هم دغه اثر مخ ۳۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

---

[18] The Royal Air force an encyclopedia of the inter war year Volum II from 1930 to 1939 RAF Operations page no 161

[19] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۱۴۲

[20] جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر 114-115

[21] کاکاخیل سید سیاح الدین تذکره شیخ رحمکار اداره اشاعت اسلام لائل پور ۱۹۶۴ع صفحه نمبر ۲۳۸

[22] امجد علي اتمان خيل ملاکنډ هريانکوټ، سوشل ميډيا پيليکيشن، مئ ۲۴ کال ۲۰۲۱

[23] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۴۷-۴۶

[24] هم دغه اثر مخ ۷۷

[25] هم دغه اثر مخ ۸۲

[26] هم دغه اثر مخ ۷۵

[27] عبدالحئ کاکڑ، موجودہ اپریشن میں باجوڑ اهم کیوں؟ ، http://www.BBC.com اکتوبر۲۹، ۲۰۰۸

[28] ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۴۷-۹۹

[29] مولانا خان زیب باجوړ، سوشل میډیا پبلیکشن ۷ نومبر ۲۰۲۰ بحواله پښتانه د تاریخ په رڼا کې مخ ۷۹۶

[30] شير علي خان بنوچي، پښتونو کي تاريخ اور شجرے ترتيب و تدوين پروفيسر ډاکټر نصراالله وزير ډايريکټر پښتو اکاډمي يونيورستي اف پشاور قوم اتمان خيل چاپ کال ۲۰۱۹ع مخ ۴۷

[31] غني خان ، لټون ، يونيورستي بک يجنسي اووه ګلونه نظم مخ ۲۶۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library